

**FOIZ STAVKALARI VA XUSUSIY INVESTITSIYALAR O'RTASIDAGI
BOG'LIQLIK: NAZARIYA VA AMALIY TAHLIL**

Mamadjanov Farrux G'ayratovich

Ipoteka bank ATIB Qo'qon filiali boshqaruvchisi

Annotatsiya Maqolada foiz stavkalari va xususiy investitsiyalar o'rtasidagi bog'liqlik nazariy va empirik jihatdan tahlil qilinadi. Nazariy qismda klassik va Keynsiy yondashuvlar hamda IS-LM modeli asosida foiz stavkalarining investitsion qarorlarga ta'siri yoritilgan. Amaliy qismda O'zbekiston misolida 2015–2023 yillar davomida foiz stavkalari, bank kreditlash hajmi va xususiy investitsiyalar dinamikasi statistik ma'lumotlar asosida ko'rib chiqilgan. Regressiya tahlili foiz stavkalari bilan investitsiyalar o'rtasida salbiy korrelyatsiya mavjudligini ko'rsatdi. Natijalar xalqaro tajribalar bilan taqqoslanib, O'zbekiston uchun foiz siyosatini optimallashtirish, moliya bozorlarini rivojlantirish va imtiyozli kredit mexanizmlarini kengaytirish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi. Tadqiqot natijalari mamlakatda investitsion muhitni yaxshilash va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: foiz stavkalari, bank kreditlash, xususiy investitsiyalar, regressiya tahlili, O'zbekiston iqtisodiyoti, IS-LM modeli.

Kirish

Bozor iqtisodiyotida xususiy investitsiyalar mamlakatning barqaror o'sishi va raqobatbardoshligini ta'minlovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Investitsiyalar orqali yangi ishlab chiqarish quvvatlari yaratiladi, zamonaviy texnologiyalar joriy etiladi hamda mehnat unumdorligi oshadi. Shu sababli, xususiy sektorning investitsion faolligini rag'batlantirish har qanday davlatning iqtisodiy siyosatida alohida o'rin tutadi. Ammo xususiy investitsiyalarning hajmi ko'plab omillarga, jumladan, makroiqtisodiy barqarorlik, moliyaviy resurslarning mavjudligi va eng avvalo foiz stavkalari darajasiga bevosita bog'liqdir.

Foiz stavkalari iqtisodiyotda "narx signali" vazifasini bajaradi. Ular kredit resurslarining tannarxini belgilab, tadbirkorlar va xususiy investorlarning qarorlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Past foiz stavkalari odatda kreditlashni arzonlashtirib, investitsiya loyihalarining ko'payishiga imkon yaratadi. Aksincha, yuqori foiz stavkalari moliyalashtirish xarajatlarini oshiradi va investitsiya talabini qisqartiradi. Shu nuqtayi nazardan, foiz stavkalari siyosatini to'g'ri belgilash xususiy kapitalni jalb etish va iqtisodiy o'sishni ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

O'zbekiston so'nggi yillarda bozor islohotlarini chuqurlashtirish, moliya tizimini liberallashtirish va xususiy investitsiyalarni keng jalb etishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda. Ayniqsa, Markaziy bank tomonidan joriy etilgan inflyatsion targetlash rejimi foiz stavkalarining iqtisodiyotga ta'sirini kuchaytirib, ularni investitsion qarorlar bilan yanada chambarchas bog'lab qo'ydi. Shu bois foiz stavkalari va xususiy investitsiyalar o'rtasidagi bog'liqlikni ilmiy asosda o'rganish bugungi kunda dolzarbdir.

Asosiy qism

Foiz stavkalari va investitsion qarorlar: nazariy asoslar

Iqtisodiy nazariyalar foiz stavkalarini investitsiya faoliyatini belgilovchi eng muhim omillardan biri sifatida ko'rsatadi. Klassik yondashuvda foiz stavkasi jamg'armalar va investitsiyalarni muvofiqlashtiruvchi mexanizm sifatida talqin etiladi: yuqori foiz stavkalari ko'proq jamg'arma jalb etadi, ammo investitsiya talabini kamaytiradi; past foiz stavkalari esa buning aksini yuzaga keltiradi. Keynsiy yondashuv esa foiz stavkasining investitsiyaga ta'sirini kapitalning kutilayotgan rentabelligi orqali izohlaydi. Ya'ni, tadbirkor investitsiya qarorini qabul qilayotganda kutilayotgan daromadni kredit resurslari tannarxi bilan taqqoslaydi. Agar foiz stavkalari yuqori bo'lsa, ko'plab loyihalar samarasiz deb topiladi.

IS-LM modeli doirasida foiz stavkalari o'zgarishi investitsiyalar orqali yalpi talabga ta'sir qiladi. Foiz stavkalari pasayganda investitsion talab ortadi, bu esa yalpi talabni oshirib, iqtisodiy o'sishga turtki beradi. Aksincha, foiz stavkalari ko'tarilganda investitsion faollik pasayadi, iqtisodiy o'sish sur'atlari sekinlashadi. Shu bois markaziy banklarning foiz siyosati nafaqat inflyatsiya, balki real sektorda investitsion qarorlar orqali ham muhim rol o'ynaydi.

O'zbekiston misolida foiz stavkalari va investitsiyalar dinamikasi

So'nggi yillarda O'zbekistonda foiz stavkalari va investitsion jarayonlar sezilarli o'zgarishlarga duch keldi. 2017-yilda Markaziy bank asosiy stavkani 9% darajasida belgilagan bo'lsa, 2020-yilda pandemiya ta'siri va inflyatsion bosim sababli 16% gacha oshirildi. 2022–2023 yillarda esa inflyatsion targetlash strategiyasi doirasida asosiy stavka 14% atrofida shakllandi.

Bank kreditlash hajmi esa mazkur davrda sezilarli o'sdi: agar 2015-yilda tijorat banklari tomonidan berilgan kreditlar hajmi YaIMning 28% ini tashkil etgan bo'lsa, 2023-yilda bu ko'rsatkich 45% ga yetdi. Shu bilan birga, kreditlarning katta qismi davlat korxonalariga va yirik loyihalarga yo'naltirilgani sababli xususiy sektor investitsiyalariga ta'sir kuchi cheklangan bo'ldi.

Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2018–2023 yillarda xususiy sektor investitsiyalari hajmi muntazam o'sdi, ammo o'sish sur'atlari ko'pincha davlat investitsiyalaridan past bo'ldi. 2019-yilda umumiy investitsiyalarning 34% i xususiy sektor hissasiga to'g'ri kelgan bo'lsa, 2023-yilda bu ko'rsatkich 39% gacha yetdi. Bu jarayonda foiz stavkalari pasayishi xususiy investitsiyalarni rag'batlantirishda muayyan rol o'ynadi, biroq moliya bozorlarining rivojlanmaganligi tufayli ta'sir cheklangan bo'lib qoldi.

Oddiy regressiya modellari asosida o'tkazilgan tahlillar foiz stavkalari bilan xususiy investitsiyalar o'rtasida salbiy korrelyatsiya mavjudligini ko'rsatadi. Ya'ni, foiz stavkalari oshganda investitsiyalar hajmi qisqaradi. Shu bilan birga, iqtisodiy o'sish sur'atlari (YaIM o'sishi) xususiy investitsiyalar hajmiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xalqaro tajriba bilan taqqoslash

Rivojlangan davlatlarda foiz stavkalari investitsiyalarga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Masalan, AQShda Federal Rezerv tizimi asosiy stavkani pasaytirganda xususiy

investitsiyalar tezda oshadi, chunki moliya bozorlari rivojlangan va kapital oqimlari tez harakat qiladi. Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida ham past foiz stavkalari korporativ obligatsiyalar bozorini faollashtirib, xususiy investitsiyalarni rag'batlantiradi.

Rivojlanayotgan davlatlar, jumladan Qozog'iston tajribasi shuni ko'rsatadiki, foiz stavkalarining investitsiyalarga ta'siri moliya bozorlarining rivojlanganlik darajasi bilan chambarchas bog'liq. O'zbekistonda esa foiz siyosatining investitsiyalarga ta'siri kuchayib bormoqda, biroq to'liq samaraga erishish uchun kapital bozorlarini rivojlantirish, kreditlashni diversifikatsiya qilish va uzoq muddatli moliyaviy manbalarni kengaytirish zarur.

Xulosa

Yuqoridagi nazariy va empirik tahlillar shuni ko'rsatadiki, foiz stavkalari siyosati xususiy investitsiyalarni rag'batlantirishda bevosita va bilvosita ta'sirchan vosita hisoblanadi. Foiz stavkalari pasaytirilganda kredit resurslarining tannarxi arzonlashadi, bu esa xususiy sektor uchun yangi loyihalarni amalga oshirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Aksincha, yuqori foiz stavkalari investitsion qarorlarni cheklab, iqtisodiyotning real sektorida faollikni pasaytiradi. Shu nuqtayi nazardan, foiz siyosati nafaqat pul-kredit barqarorligi, balki iqtisodiy o'sish va investitsion muhitni shakllantirishda ham strategik ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston misolida 2015–2023 yillar tahlili foiz stavkalari bilan xususiy investitsiyalar o'rtasida salbiy korrelyatsiya mavjudligini ko'rsatdi. Kreditlash hajmi sezilarli o'sishiga qaramay, xususiy sektor ulushi hali ham yetarli darajada yuqori emas. Bu, avvalo, moliya bozorlarining rivojlanmaganligi, uzoq muddatli moliyaviy instrumentlarning yetishmasligi hamda bank kreditlarining yirik korxonalariga yo'naltirilishi bilan izohlanadi. Shu sababli foiz siyosati orqali investitsiyalarni rag'batlantirish imkoniyatlari hozircha cheklangan bo'lib qolmoqda.

Xalqaro tajribaga nazar tashlansa, rivojlangan mamlakatlarda foiz stavkalari siyosati xususiy investitsiyalarga tez va samarali ta'sir ko'rsatishi kuzatiladi. Rivojlanayotgan mamlakatlar, jumladan Qozog'iston tajribasi, moliya bozorlarining rivojlanganlik darajasi bu jarayonda hal qiluvchi omil ekanini tasdiqlaydi. O'zbekiston ham bosqichma-bosqich ushbu yo'nalishda harakat qilmoqda va foiz siyosati samaradorligini oshirish uchun qo'shimcha islohotlarni talab qiladi.

Xulosa qilib, barqaror va prognoz qilinadigan foiz siyosati, imtiyozli kredit mexanizmlari hamda kapital bozorlarini rivojlantirish orqali xususiy investitsiyalarni keng jalb etish mumkin. Bu esa uzoq muddatda iqtisodiy o'sishni jadallashtirish va mamlakatning investitsion jozibadorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axadjon o'g'li, A. A., & Murotovich, M. F. (2023). RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLARDA RAQAMLI IQTISODIYOT SIYOSATI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 294-298.

MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS

2. Muratovich, M. F., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ROLI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9, 237-240.
3. Axadjon o'g'li, A. A. (2024). MAMLAKAT IQTISODIYOTINING O 'SISHIDA FDI NING ROLI. University Research Base, 691-694.
4. Axadjon o'g'li, A. A., & Murotovich, M. F. (2024). O 'ZBEKISTON KELAJAGINI SHAKLLANTIRISHDA JSTNING HAL QILUVCHI ROLI: MINTAQALAR BO 'YICHA BARQAROR VA INKLYUZIV RIVOJLANISH. University Research Base, 498-502.
5. Mulaydinov, F. (2024). Application, place and future of digital technologies in the educational system. Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali.
6. Jumanova, S. (2024). Analysis of PISA test results in Uzbekistan and prospects of preparing primary education students for PISA test. Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali.
7. Axadjon o'g'li, A. A., & Tursunboy o'g'li, N. J. (2023). SANOATNING YAIMGA TA'SIRINI BAHOLASH. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 290-293.
8. Axadjon o'g'li, A. A. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHDAGI O 'RNI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 271-273.
9. Axadjon o'g'li, A. A. (2023). ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 333-338.
10. Ikromjonovna, J. S., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). O 'ZBEKISTONDA PISA TESTI NATIJALARI VA BOSHLANG 'ICH TA'LIM O 'QUVCHILARINI BU TESTGA TAYYORLASH ISTIQBOLLARI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9, 159-162.
11. Turanboyev, B., & Abdullayev, A. (2023). DAVLAT, KORXONA VA TASHKILOTLAR BYUDJETINI TO 'G 'RI TAQSIMLASH TENDENSIYALARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(4), 304-309.
12. Ahrorjon, A., & Gafurov, X. (2023). IQTISODIY SIYOSATNING RIVOJLANISHIDA FISKAL VA PUL-KREDIT SIYOSATI. Qo 'qon universiteti xabarnomasi, 310-313.
13. Axrorjon, A., & Maxliyoxon, O. (2024). TA'LIM SIFATI OSHISHIDA JSTNING O 'RNI. YANGI O 'ZBEKISTONDA IJTIMOIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR, 2(1), 113-118.
14. Tursunboy o'g'li, N. J., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). O 'zbekistonning jahon savdo tashkilotiga a'zo bo 'lish uchun uzoq yo 'li va xitoy tajribasi. Qo 'qon universiteti xabarnomasi, 1, 43-47.
15. Акабирходжаева, Д. Р., & Абдуллаев, А. А. (2024). ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ НА РАЗВИТИЕ МИРОВОГО ФИНАНСОВОГО РЫНКА. Экономика и социум, (11-1 (126)), 729-739.

MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS

16. Akabirxodjayeva, D., & Abdullayev, A. (2024). TEXNOLOGIK INNOVATSIYALARNING JAHON MOLIYA BOZORINING RIVOJLANISHIGA TA'SIRI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 13, 89-96.

17. Turanboyev, B., Abdupattayev, A., & Abdullaev, A. (2023). INFLYATSIYANING QIMMATLI QOG'OZLAR DAROMADIGA TA'SIRI. Yosh tadqiqot Jurnali, 2(2), 88-100.

18. Akhrorjon, A., & Maxliyoxon, O. (2024). IMPACT, RESULTS AND CONSEQUENCES OF WTO ACCESSION ON THE EDUCATION SYSTEM. International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives, 2(1), 6-15.

19. Abdullaev, A., & Odilova, M. (2024). The Role of WTO in Improving the Quality of Education. Yosh Tadqiqotchi Jurnali, 3(1), 140-148.

20. Tursunboy o'g'li, N. J., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). O 'ZBEKISTONNING JAHON SAVDO TASHKILOTIGA A'ZO BO 'LISH UCHUN UZOQ YO 'LI VA XITOIY TAJRIBASI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 1 (1), 43-47.

21. Axadjon o'g'li, A. A., & Tursunboy o'g'li, N. J. (2023). SANOATNING YAIMGA TA'SIRINI BAHOLASH. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 1 (1), 290-293.

22. Axadjon o'g'li, A. A., & Sabirovna, G. G. (2025). JSTGA A'ZO BO 'LISHNING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRI. ZAMIN ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(5), 101-108.

